

Сергій Дашкевич,
аспірант Західноукраїнського
національного університету

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДДІ

У статті аналізуються міжнародно-правові акти, що регламентують правовий статус суддів, а також такі, що містять стандарти належного правосуддя. Серед них автор виділяє конвенції та пакти ООН і Ради Європи, ратифіковані Україною та які містять норми, обов'язкові для застосування на національному рівні. Другу групу складають норми-рекомендації Ради Європи та міжнародних суддівських асоціацій, виконання яких є моральним зобов'язанням держави. Акцентується увага на проблемі відновлення довіри суспільства до суду та забезпечення правосуддя відповідно до загально визнаних міжнародних стандартів прав людини, що є ознакою демократичної системи.

Ключові слова: статус судді, міжнародні стандарти, принципи незалежності судді.

Дашкевич С.

Международные стандарты правового статуса судьи

В статье анализируются международно-правовые акты, регламентирующие правовой статус судей, а также содержащие стандарты надлежащего правосудия. Среди них автор выделяет конвенции и пакты ООН и Совета Европы, ратифицированы Украиной и которые содержат нормы, обязательные для применения на национальном уровне. Вторую группу составляют нормы-рекомендации Совета Европы и международных судейских ассоциаций, выполнение которых является моральным обязательством государства. Акцентируется внимание на проблеме возобновления доверия общества к суду и обеспечения правосудия в соответствии с общепризнанными международными стандартами прав человека, что является признаком демократической системы.

Ключевые слова: статус судьи, международные стандарты, принцип независимости судьи.

Dashkevich S.

International standards of legal status of judge

The article analyzes international legal acts regulating the legal status of judges, as well as containing standards of proper justice. Among them, the author highlights the conventions and pacts of the UN and the Council of Europe, ratified by Ukraine and which contain norms that are binding on the national level. The second group is made up of the norms-recommendations of the Council of Europe and international judicial associations, the implementation of which is a moral obligation of the state. The attention is focused on the problem of renewing public confidence in the court and ensuring justice in accordance with generally recognized international human rights standards, which is a sign of a democratic system.

The conclusions state that the reform of the judiciary necessitates the consideration of international standards of justice. These international acts contain numerous norms that define the role of judges in the administration of justice and determine the features of their legal status. This is quite natural, because justice is the most important guarantee of protection of the rule of law, fundamental human rights and freedoms and the values of a democratic society. We agree with the opinion of V. Kuzmuk that «judicial reform processes should be built, first of all, through the implementation of general international principles of justice and rules of conduct of judges in national legislation. That is, the priority of draft law in this direction should be the analysis of the basic ideas of justice, laid down in international legal practice, and their basis for such a reform». Such steps should be aimed at ensuring the greatest guarantees of the competence, independence and impartiality of judges necessary to strengthen the rule of law and to protect the rights and freedoms of the individual in a democracy.

Keywords: status of judges, the international standards, the principle of independence of judges.

Постановка проблеми. Однією з основних ознак демократичної правової держави є поділ влади на три гілки, що спрямований на забезпечення принципу стримування та противаг при здійсненні законодавчої, виконавчої та судової влади. Для забезпечення дієвості цього принципу необхідно заохочувати та захищати незалежність та неупередженість окремих суддів та судових органів загалом. Тут важливо згадати, що незалежність є не прерогативою чи привілеєм суддів, а навпаки гарантією права кожного гро-

мадянина на справедливий судовий розгляд [1, с. 4]. Для українського суспільства актуальною є проблема відновлення довіри суспільства до суду та забезпечення здійснення правосуддя відповідно до загальновизнаних міжнародних стандартів прав людини, що є ознакою демократичної системи.

Як зазначає Є. Овчаренко «вивчення стандартів організації суддівської професії, розроблених міжнародними організаціями є частиною успішної інтеграції будь-якої європейської країни. Для України, як країни з яскраво вираженими європейськими устремліннями, імплементація відповідних норм, що регламентують статус суддів, є одним із ключових завдань судово-правової реформи» [2, с. 34].

Пізнання правового статусу судді як структурованої системи його прав, свобод, обов'язків, законних інтересів та гарантій дозволяє глибше та повніше зрозуміти соціальний зміст правового статусу, його структурних елементів, встановити їх зв'язок та особливості взаємодії і більше правильно розкрити роль та значущість судді як особистості в державі, представника державної влади та члена суспільстві в цілому [3, с. 83].

Метою дослідження є аналіз основних міжнародно-правових актів, що регламентують правовий статус суддів та виступають в якості міжнародних стандартів здійснення правосуддя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання удосконалення законодавства про правовий статус суддів та проблем, пов'язаних з необхідністю гармонізації вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами викликають великий інтерес вітчизняних науковців. Зокрема, варто відмітити наукові дослідження, які здійснили А. Іванишук, М. Материнко, М. Меденцев, О. Меньяйлов, Л. Москвич, С. Обрусна, Є. Овчаренко, П. Панталієнко, О. Саленко, В. Сердюк, Л. Фесенко, І. Фролова, В. Шевцова, І. Юревич та інші. Незважаючи на значні напрацювання з цієї проблематики, дана тема і надалі залишається актуальною. Як зазначає М. Меденцев «за постійного коливання політичних курсів, реформування судової системи, як запоруки незалежності та справедливості розвитку демократичного суспільства, формування гарантій для суддівського інституту повинно посприяти розкриттю ключових позицій, через які відбуваються зміни у політичній кон'юнктурі та розбудові громадянського суспільства» [4, с. 1].

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що вирішення основних проблем реформування судової системи, спрямованої на становлення та зміцнення судової влади, забезпечення незалежного та компетентного правосуддя, здатного захистити права та законні інтереси учасників судочинства, незмінно пов'язане з особистістю судді.

Очевидним є той факт, що прийняття судових рішень від імені держави покладає на суддю підвищені вимоги, які встановлюються не лише положеннями Конституції України та Закону «Про судоустрій і статус суддів», а й міжнародними актами, які визначають правовий статус судді та закріплюють основні стандарти здійснення правосуддя. Тому розуміння глибинної суті тих чи інших міжнародних стандартів у сфері судочинства та добровільне, без примусу, слідування передбаченим ними правилам для влади, суспільства загалом та окремих індивідумів зокрема, – шлях до утвердження в Україні верховенства права [5, с. 10].

Основні принципи та стандарти здійснення правосуддя, що акумулюють прогресивний міжнародний досвід здійснення правосуддя, відображають визнані світовою спільнотою загальнолюдські права та свободи, закріплені у наступних міжнародно-правових документах: Загальна Декларація прав людини 1948 року; Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року; Монреальська універсальна декларація щодо незалежності правосуддя 1983 року; Основні принципи незалежності судових органів, прийняті на VII Конгресі з попередження злочинів і поведіння з правопорушниками 26 серпня – 6 вересня 1985 року; Європейська хартія «Про статус суддів» від 1998 року; Хартія Європейського Союзу про основні права від 2000 року; Резолюція 2004/32 Комісії ООН з прав людини «Цілісність судової системи» від 2004 року; Резолюція 60/159 Генеральної Асамблеї ООН «Права людини при здійсненні правосуддя» від 2005 року; Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією Економічної та Соціальної ради ООН 2006 року. Як бачимо, основні стандарти в сфері судочинства, що визнані міжнародною спільнотою, містяться в різноманітних за своєю правовою природою документах та мають різний рівень – загальносвітовий або європейський. Одні з них ратифіковані Україною і стали частиною національного законодавства та мають обов'язковий характер. Інші документи носять рекомендаційний характер. Однак, ті принципи, критерії, стандарти, правила, які закріплюються у цих документах, визначають подальший вектор реформування системи правосуддя. Варто зупинитися на аналізі основних положень цих міжнародних актів, які закріплюють як загальні положення щодо прав та свобод людини, так і конкретизують ці права стосовно сфери правосуддя та правового статусу суддів.

Загальна Декларація прав людини 1948 року є основою міжнародних стандартів у галузі прав людини. Відповідно до статті 8 цього документу «кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом» [6]. Стаття 10 Декларації закріплює право кожної людини на розгляд її справи прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом.

Конвенцію про захист прав людини та основних свобод 1950 року слід розглядати в якості важливого орієнтиру для суддів у їх професійній діяльності. Конвенція є частиною національного законодавства більшості країн Європи і ратифікована Україною у 1997 році. Зі змісту Конвенції можна назвати такі обов'язки суддів: а) забезпечення справедливого розгляду справи незалежним і безстороннім судом упродовж розумного строку; б) дотримання принципу публічності та прозорості судового процесу, надання доступу до судових засідань представникам засобів масової інформації з врахуванням прав учасників процесу та інтересів здійснення правосуддя; в) уникнення будь-яких форм дискримінації (за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою) у процесі судового розгляду [7].

Статтю 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року визначається право кожного «на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону» [8]. Ця міжнародно-правова норма зобов'язує здійснювати правосуддя з дотриманням процесуальних гарантій.

Важливими міжнародними стандартами є документи, які прийняті міжнародними організаціями, такими як Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, а також міжнародними та європейськими органами суддівського співтовариства (конференціями, асоціаціями, комітетами). Незважаючи на їх рекомендаційний характер, положення цих документів містять важливі положення, що стосуються як правового статусу судді, так і принципів здійснення правосуддя.

Монреальська універсальна декларація щодо незалежності правосуддя 1983 року визначає, що «судді, є вільними та зобов'язані приймати безсторонні рішення згідно з власною оцінкою фактів і знанням права, без будь-яких обмежень, впливів, спонук, примусів, загроз або втручання, прямих або непрямих, з будь-якого боку і з будь-яких причин [5, с. 106]. Наголошується на незалежності суддів у процесі прийняття рішень та незалежності судової влади від виконавчих та законодавчих органів держави.

Основні принципи незалежності судових органів, прийняті на VII Конгресі з попередження злочинів і поведінки з правопорушниками 26 серпня – 6 вересня 1985 року та схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року також акцентують увагу дотриманні принципу незалежності судових органів, що має гарантуватися державою і закріплюватися у конституції або відповідних законах країни. «Усі державні та інші установи зобов'язані шанувати незалежність судових органів і дотримуватися її» [5, с. 21].

Як зазначено у Європейській хартії про статус суддів від 1998 року, метою Закону є забезпечення компетентності, незалежності та неупередженості, яких кожна особа цілком законно очікує від судів та від кожного судді, якому довірено захист її прав [5, с. 27].

Відповідно до п. 1.2 Європейської хартії про статус суддів у кожній з європейських держав фундаментальні принципи статусу суддів закріплюються у внутрішніх нормативних актах найвищого рівня, а основні положення принаймні на законодавчому рівні.

Фундаментальні єдині міжнародно визнані принципи та положення зумовлюють єдність статусів суддів у так званому міжнародно-правовому сенсі. На основі цих принципів здійснюється побудова конкретних національних положень про статус суддів. При цьому кожна країна, як випливає з аналізу національного законодавства про статус суддів, наповнює конкретним змістом міжнародно визнані принципи та положення.

У Хартії основних прав Європейського Союзу 7 грудня 2000 року права та свободи викладаються за новою схемою і основою класифікації обрані не вид або сфера застосування права, а конкретні цінності, на яких вони базуються та які вони захищають: людська гідність, свобода, рівність, солідарність. Основною ідеєю документа є проголошення того, що Європейський Союз «ставить людську особистість у центр своєї діяльності шляхом введення громадянства Союзу та створення простору свободи, безпеки та правосуддя» [9]. Фактично таке твердження підтверджує закріплення принципу єдності та неподільності всіх основних прав та свобод. При цьому обов'язково мають враховуватися фундаментальні положення, про-

голошені в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Соціальної Хартії Ради Європи, Хартії основних соціальних прав робітників ЄС.

Комісія з прав людини у Резолюції 2004/32 Комісії ООН з прав людини «Цілісність судової системи» від 2004 року, розвиваючи положення попередніх документів, також визначає, що «кожна людина, для визначення її прав та обов'язків та для встановлення обґрунтованості будь-якого пред'явленого їй обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на справедливий, публічний та законний розгляд справи компетентним, незалежним та неупередженим судом або трибуналом, належним чином створеним на підставі закону» [10].

У Бангалорських принципах поведінки суддів, що схвалені резолюцією №2006/23 Економічної та Соціальної ради ООН 27 липня 2006 року наголошується на безпосередньому обов'язку судових органів кожної держави щодо підтримання високих стандартів поведінки суддів. Визначені принципи мають використовуватись суддями в якості інструкції, а судовим органам для використання як базових принципів регламентації поведінки суддів» [11]. «Бангалорські принципи поведінки суддів», на думку експертів, стали наріжним каменем, на якому будуються ідеї справедливості судової влади у демократичних суспільствах [12, с. 92].

Виходячи з особливостей статусу судді, Бангалорські принципи визначають шість основних критеріїв етичних принципів поведінки судді: незалежність; об'єктивність; чесність та непідкупність; дотримання етичних норм; рівне ставлення; компетентність та старанність. Причому кожен із показників містить безпосередньо принцип та роз'яснення щодо його застосування. Дані принципи як базові увійшли до Кодексу суддівської етики, затвердженого Рішенням XI чергового з'їзду суддів України 22 лютого 2013 року.

Ще у квітні 2004 року в доповіді комісії ООН з прав людини було констатовано: «Відсутність довіри до правосуддя є смертельною для демократії, сприяє збереженню та розвитку корупції» [12, с. 92]. Враховуючи, що Україна є державою-членом ООН, відповідно і виконання рішень ООН є обов'язковим для неї в рамках міжнародного права. Варто акцентувати на тому, що від дотримання суддями норм професійної етики напряму залежить рівень довіри до судів з боку громадськості, а також рівень корупції у судовій гілці влади.

Висновки. Таким чином, реформування судової гілки влади зумовлює необхідність врахування міжнародних стандартів правосуддя. Ці міжнародні акти містять численні норми, що визначають роль суддів при здійсненні правосуддя та визначають особливості їх правового статусу. Це цілком закономірно, оскільки саме правосуддя є найважливішою гарантією захисту принципів верховенства права, основоположних прав і свобод людини та цінностей демократичного суспільства. Погоджуємося з думкою В.Кузьмука, що «процеси судової реформи мають будуватися, в першу чергу, шляхом імплементації загальних міжнародних принципів правосуддя та правил поведінки суддів у національне законодавство. Тобто першочерговим пріоритетом законопроектної роботи у цьому напрямку має бути аналіз основоположних ідей судочинства, закладених у міжнародній юридичній практиці, та покладення їх в основу такої реформи» [13]. Такі кроки мають бути спрямовані на забезпечення найбільших гарантій компетентності, незалежності та неупередженості суддів, необхідних для зміцнення верховенства права та для захисту прав та свобод особистості в демократичній державі.

Список використаних джерел

1. Записка по международным стандартам и рекомендуемой практике дисциплинарного производства в отношении судей. Варшава. 2018. 27 с.
2. Овчаренко Е. Международные стандарты привлечения судей к юридической ответственности. *Leges et Viata. Закон и Жизнь. Международный научно-практический правовой журнал*. 2013. № 10. С. 34-37.
3. Ермошин Г. Современные проблемы правового регулирования статуса судей в Российской Федерации. *Актуальные проблемы российского права*. 2016. № 7 (68) июль. С. 83-92.
4. Меденцев М. А. Адміністративно-правовий статус суддів в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ: ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» 2021. 21 с.
5. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с.
6. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 20.10.2021)

7. Конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 року. Міжнародний документ ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 20.10.2021)
8. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року. Міжнародний документ ратифіковано від 19.10.1973 року, підстава 2148-08 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 20.10.2021)
9. Хартія Європейського Союзу про основні права. Міжнародний документ №994_524 від 07.12.2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text (дата звернення: 20.10.2021)
10. Резолюція 2004/32 Комісії ООН по правам человека «Целостность судебной системы» от 2004 года. URL: <https://docs.cntd.ru/document/901933668> (дата звернення: 20.10.2021)
11. Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією Економічної та Соціальної ради ООН № 2006/23 від 27.07.2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 20.10.2021)
12. Навчальна програма дистанційного курсу «Суддівська етика» (в режимі он-лайн). Київ: USAID, 2016. 160 с.
13. Кузьмук В. Міжнародні принципи та стандарти правосуддя. *Юридична газета*. 2014. № 30 (424). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/mizhnarodni-principi-ta-standarti-pravosud-dya.html> (дата звернення: 20.10.2021)

References

1. *Zapiska po mezhdunarodnym standartam i rekomenduemoj praktike distsiplinarnogo proizvodstva v otnoshenii sudey* [Note on International Standards and Recommended Practice for Disciplinary Proceedings for Judges] (2018). Varshava [in Russian].
2. Ovcharenko, Ye. (2013). Mezhdunarodnye standarty privlecheniya sudey k yuridicheskoy otvetstvennosti [International Standards for Bringing Judges to Legal Liability]. *Zakon i Zhizn. Mezhdunarodnyy nauchno-prakticheskiy pravovoy zhurnal – Law and Life. International scientific and practical legal journal*, 10, 34-37 [in Russian].
3. Yermoshin, G. (2016). Sovremennye problemy pravovogo regulirovaniya statusa sudey v Rossiyskoy Federatsii [Modern problems of legal regulation of the status of judges in the Russian Federation]. *Aktualnye problemy rossiyskogo prava – Actual problems of Russian law*, 7 (68), 83-92. [in Russian].
4. Medentsev, M. A. (2021). *Administrativno-pravovyi status suddiv v Ukraini* [Administrative and legal status of judges in Ukraine]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
5. *Yevropeiski ta mizhnarodni standarty u sferi sudochynstva* [European and international standards in the field of justice] (2015). Kyiv [in Ukrainian].
6. *Zahalna deklaratsiia prav liudyny. Pryiniata i proholoshena rezoliutsiieiu 217 A (III) Heneralnoi Asamblei OON vid 10 hrudnia 1948 roku* [Universal Declaration of Human Rights. 217 A (III) of the UN General Assembly of December 10, 1948, adopted and promulgated]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text [in Ukrainian].
7. *Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny ta osnovnykh svobod 1950 roku. Mizhnarodnyi dokument ratyfikovano Zakonom № 475/97-VR vid 17.07.97 roku*. [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950. The international document was ratified by Law № 475/97-BP of July 17, 1997]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].
8. *Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski ta politychni prava 1966 roku. Mizhnarodnyi dokument ratyfikovano vid 19.10.1973 roku, pidstava 2148-08* [International Covenant on Civil and Political Rights of 1966. International document ratified on October 19, 1973, grounds 2148-08]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text [in Ukrainian].
9. *Khartiia Yevropeiskoho Soiuzu pro osnovni prava. Mizhnarodnyi dokument №994_524 vid 07.12.2000 roku*. [Charter of Fundamental Rights of the European Union. International document №994_524 dated December 7, 2000]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text [in Ukrainian].
10. *Rezolyutsiya 2004/32 Komissii OON po pravam cheloveka «Tselostnost sudebnoy sistemy» ot 2004 goda* [Resolution 2004/32 of the UN Commission on Human Rights «Integrity of the judiciary» of 2004]. Retrieved from <https://docs.cntd.ru/document/901933668> [in Russian].
11. *Banhalorski pryntsyypy povedinky suddiv, skhvaleni rezoliutsiieiu Ekonomichnoi ta Sotsialnoi rady OON. (2006)*. [Bangalore Principles of Conduct for Judges, approved by the UN Economic and Social Council

- resolution*]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text [in Ukrainian].
12. *Navchalna prohrama dystantsiinoho kursu «Suddivska etyka» (v rezhymi on-lain) [Curriculum of the distance course «Judicial Ethics» (online)]*. Kyiv [in Ukrainian].
 13. Kuzmuk, V. (2014). Mizhnarodni pryntsypy ta standarty pravosuddia [International principles and standards of justice.]. *Yurydychna hazeta – Legal newspaper*, 30 (424). Retrieved from <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/mizhnarodni-principi-ta-standarti-pravosuddya.html> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.11.2021.